

מה הביא אותי לכתיבת שורות אלה?

רק בשנים האחרונות הרגשתי שבכל זאת הגורל זימן לי אירועים מיוחדים, מחמת הזמן וסביבת התרחשותם, ייתכן ויש להם ענין ציבורי מסוים, וראוי לספר אותם, לפחות למען המשפחה. אשמח אם קוראים אחרים ימצאו כאן ניצוץ שיצית אצלם זיקוקי זיכרונות מעברם, או שעדות זו תהווה נדבך נוסף למאגר הידע על תרבות עתיקה ועשירה של יהדות טוניסיה, קהילה שנאלצה להגר לארצות אחרות.

ראשית כל ברצוני להצהיר שזו אינה אוטוביוגרפיה, כי אם פרקים הדנים בנושאים מסוימים שנחרטו בזיכרוני ובמיוחד כאלה שהיה להם חלק חשוב בגיבוש זהותי כילד ונער.

רק לעיתים רחוקות הייתי היוזם של האירוע שהשפיע על חיי. מקור רוב האירועים היו שלושת התרבויות, היהודית, מקום הלידה והתרבות הצרפתית, והם לבטח השפיעו גם על כל נער אחר.

כנראה שהגורם החשוב להתחלת המשימה שלקחתי על עצמי, היה הרצון הזדוני והמכוון של השליטים החדשים של טוניסיה למחוק כל זכר של מי שקדם לפלישתם של פרשי ערב ושכירי החרב שלהם, במאה השביעית לספירה.

גם לקלות היחסית של הפצת המידע, שנוצר עם עולם האינטרנט היה חלק חשוב במשימה הזו.

שמעתי על קיומו של אתר המפרסם כל מה שיכול להיות זיכרונות, ויהווה מקור לגאווה הפזורה של יהודי טוניסיה וגם יעזור לחקר עברה. מנהל האתר עודד אותי מאוד ובמשך 15 השנים האחרונות פרסמתי מעל ל-100 מאמרים בשפה הצרפתית. רוב הפרקים המופיעים כאן מבוססים על מה שכתבתי אז.

תודתי ליוזם ומנהל האתר HARISSA.COM, מר ג'אקו חלפון, היושב ב-לוס אנג'לס וממשיך למרות הקשיים לנהל אותו.

לא, דפים אלה אינם מתיימרים גם להיות ההיסטוריה של יהדות טוניסיה ואני איני היסטוריון. היסטוריונים רבים כתבו על יהדות טוניס, בצורה מדעית יותר. אני רק מקווה שעבודה זו תוסיף לה ממד נוסף, זה של החוויה האישית שמורגשת בכל מנהג ואירוע שהועבר אלי ע"י הורי (במיוחד אמי, בגלל מספר השנים שהייתה אתנו). הם נהגו להקפיד בקיום כל המנהגים והמסורות שקיבלו בבית הוריהם.

סיפורים אלה כוללים לא רק מסורות אלא גם כללים של דרך ארץ, תרבות ו-קודים של התנהגות אישית וחברתית, של היחיד, המשפחה, השבט והקהילה. הם אינם סיכומי ספריה או בלשוננו היום, של גלישה ב-"גוגל". זהו ביטוי של קשר חם (לפעמים לא לגמרי אובייקטיבי), אך ללא ההתנתקות של השפה המדעית.

הגורל הביאני לחיות את ילדותי בתוך קהילת יהודי הדרום ושם חוויתי את כל המנהגים של הורי, את גרותי עברתי בצפון, בבירה טוניס, שם גרנו דווקא ברובע היהודי וספגתי מנהגים לא פחות מעשירים.

לפעמים המנהגים היו מעט שונים מהדרום, אך הם הפכו מהר. בזכות אמי (אבי נפטר ב-1948, שנה מיום שהגענו לתוניס), לחלק ממורשת המשפחה, שילוב שני המקורות היה חלק חשוב של הזהות שלי.

כשנסעתי ללימודים באירופה, מצאתי שאני מאבד מזהות זו, והתחלתי כבר אז, לסכם מנהגים אלה, חלקם בעזרת מכתבים שהייתי שולח לאמי, עם בקשה להרבות בתיאור המסורות השונות.

לאחר העלייה, בתחילת 1958, גם אמי חששה שנשכח את מנהגנו והקפידה לקיים את מה שהביאה מבית אביה ומבית בעלה עם צירוף של אלה מהבירה, שהיו קרובים לרוחה. את השילוב מהדרום עם אלה שאימצנו מהקהילה של הבירה, תוניס, המשכנו לקיים ולהעביר בארץ. לדור הצעיר,

הילדים והנכדים קיבלו תפקיד חשוב ברוב הטקסים. נהנים מההשתתפות ולא היו מוכנים לוותר עליהם. כמובן שקיים קושי להתחרות עם ההשפעה של מה שהם מקבלים מהגן ומבית הספר (שברובו מבוסס על מסורות של אבות המדינה), זה הביא לצירוף חלק ממנו למכלול החגים שלנו.

למרות התפתחויות אינטלקטואליות שהקטינו אצלי את האמונה הדתית נשארתי קשור באופן חזק לביטוייה של הדת, בתרבות שלי ובמה שהרגשתי שאני חייב לשבט ולהורים, אלה המסורות והמנהגים.

בכתיבה של הפרקים השונים נלקחה בחשבון העובדה שזה אינו אוטוביוגרפיה, שם השתלשלות העניינים רציפה. אני חושב שהאי רציפות כאן תאפשר לקורא רמות שונות של "קשר" לפרקים השונים. אך היא דורשת שפרטים מסוימים עשויים לחזור ולהופיע בפרקים שונים, בכדי לא לפגוע בשלמות התמונה המתקבלת מהפרק שהוא קורא.

האתר האריסה הפך מקור להרבה חוקרים והיסטוריונים. הכתבות מזכירות לחלק מהמבוגרים שבינינו, שהתרחקו מהמנהגים, לאחר שיצאו מתוניסיה, ומתגעגעים היום לטקסים והחוויות שהיו להם בנעוריהם, עם כל המשפחה. מתגובות שקיבלתי מקוראים אחדים, ראיתי את שמחתם מקריאת הסיפורים, באתר של יהודי תוניסיה.

אני נמצא בקשר טלפוני עם ידידי ג'קו, מנהל האתר, ואף נפגשנו מספר פעמים, בלוס-אנג'לס ובארץ. אני רוצה כאן שוב לברך אותו על העבודה הנהדרת שהוא עושה ועל עידוד כותבים בעלי השכלה ורקע שונים, להפוך להיסטוריונים-מתוך-אהבה, הם מנסים לשמר, לאנשי המחקר, פרקים חשובים ממורשת אבותינו, לפני שהדור שחוה אותם, ייעלם.

התמונות לקוחות, ברובן, מ-אלבומי האישי (וכאן ההזדמנות להתנצל על האיכות) החלק השני לקוח מאלבום שנאסף מהרשת, ושבניתי לצרכים אישיים, אך איבדתי את הפרטים של יוצריהם ואני רוצה כאן להתנצל בפניהם ולהודות להם. עבודה זו שגרמה לי הנאה רבה נעשתה ללא כל מטרת רווח.

אני חייב להזכיר שהחוויות המתוארות כאן התרחשו לפני הרבה שנים ובזמן התרחשותן הייתי ילד ונער, ולבטח ימצאו, בתיאורים כאן, אי דיוקים, זה נעשה ללא שום כוונת זדון ואני מבקש כאן סליחה מכל אלה שזכרו אותם טוב יותר טוב ממני.

הזכרתי קודם את האתר האריסה, שהכרתי לפני יותר מ-15 שנים והתחלתי לקרוא על עברה של העדה שלנו. נדבקתי בחיידק והתחלתי לכתוב, גם אני, מזיכרונותיי. הופתעתי לראות שאצל חלק מהכותבים, שהיו אנשי מחקר דגולים. לרובם היה חסר הקשר-האישי או שהזמן הקצר של שהותם במקום. ניתוחיהם היו אומנם מדויקים יותר, אך התפלאתי לראות שנושאים מסוימים טופלו רק בביטויים החיצוני והוויזואלי, לפעמים במעט התנשאות, אולי מפני שבין ההיסטוריונים שלנו היו מעט שחוו על בשרם את השמחה שבמנהג ובציפייה לבואו, אמרנו כבר שהיו גם לא מעט "יושבי ספריה" או "חוקרי גוגל".

בשנים האחרונות נוצרה מעין דרישה-בקשה, מהמשפחה וידידים שאינם קוראים צרפתיים, שאתרגם חלק מהמאמרים.

במקרה, ניתן לומר ששני המקומות שחוויתי את תרבותם "על בשרי". תרבות היהדות, דרומה מהעיר ספאקס וזו של הקהילה התוססת של הרובע היהודי של תוניס, הצמיחו מעט היסטוריונים מקומיים,

ונוצרו שתי נישות שאפשרו לי, האיש שבא מעולם ההנדסה וה-האי-טק לדלות מזיכרונותיו ולפרסם אותם בשנים האחרונות.

לסיכום, יש עוד סיבה חשובה והיא הידיעה שלמרות המאמצים שאני משקיע בקיום המנהגים המתוארים כאן וההצלחה אצל הנכדים, שלמדו לאהוב ולהוקיר טקסים אלה, אינני בטוח לגבי הדורות שיבואו אחריהם. הם ימצאו את עצמם תחת מכבש המערך של בתי הספר ותקשורת של תקופתם.

סיבה חשובה, לכתיבת דפים אלה היא יחסם של שלטונות תוניסיה לעברה היהודי.

המחשבה שאנו אוהבים את מה שעבר עלינו שם, בתקופות שונות של התבגרותנו יותר מהמקום עצמו, מסבירה למה אנו יכולים לזכור בגעגועים את נעורינו שם, יחד עם העלבון שאנו חשים על כל מה שעשתה הארץ ההיא כדי להבריא את יהודייה (כמו גם הנוצרים יוצאי האיים של מאלטה וסיציליה).

ביקרתי בתוניסיה פעמיים (קיץ 1997 וקיץ 2000) והתפעלתי מאתריה הארכיאולוגים והמוזיאונים שלה, כמו באיטליה או ביוון.

במקומות ששם גדלתי (לצערי לא נשאר הרבה מהם) חוויתי התרגשות רבה.

מאז שהפכה "לארץ ערבית ומוסלמית", השלטונות של תוניסיה לא פסקו מלמחוק כל אתר או מבנה, שיכול להזכיר שחיו בארץ זו יהודים מאות שנים לפני לידתו של מוחמד. הם הצליחו כל כך בזה עד שהיום אני מקבל הרבה מיילים של צעירים ערבים שקראו מה שנכתב ב-הריסה. הם אומרים: שקשה להאמין שבכלל גרו שם יהודים.

בית עלמין יהודי הישן הפך לפארק גדול ומשלושה בתי הספר היהודיים של אליאנס, זה של הבנות הפך למלון זול, ושני האחרים, לבנים, נהרסו. ברובע היהודי נמחקו עשרות בתי כנסת.

לא נוכל שלא להזכר בשיעורי ההיסטוריה שם סיפרו לנו על ההרס שעשו הרומאים ל-קרטאגו את בית הכנסת "אור תורה" של החאפסיה, לא הרסו כי הוא היה חלק מבניין גדול משנות ה-30. של המאה ה-20, אך יש תמונות שבהם רואים את הריהוט וספרי התפילה, קרועים ומפוזרים בכל מקום. היו כאלה שרצו להקים שם מוזיאון ליהדות ולא הצליחו, לאחרונה פורסם שהוקם שם בית קפה.

הייתי רוצה שאלה שמדברים היום על בניית שכונת מגורים על שטח בית העלמין "היהודי" של ה- בורג'ל, ילמדו פרק ממדינת ישראל בשמירה על אתרים קדושים של דתות אחרות.

בעיר "נשר" ליד חיפה, קיים משנת 1934 בית קברות מוסלמי ישן שהיה מוזנח, עד שהוחלט, ב- 2003, עקב עומס התחבורה, להרחיב את כביש היציאה המזרחית מחיפה, והכביש עבר לידו..

מדינת ישראל החליטה, שעל מנת שלא לפגוע בבית הקברות המוסלמי, יש להרים את הכביש ולבנות גשר מעל לקטע הבעייתי. אני עובר כמעט יום יום מעל הגשר הזה, וכול פעם חוזר אלי צילום-האוויר של הגן העירוני שהוקם על בית העלמין הישן בתוניס, שם הייתי פעם ראשונה, ב-1948, כשהביאו את גופת אבי מבית החולים, לפני העברתה ל-בורג'ל.

מצוות ומנהגים

המצוות, מהתורה שכתב, מהתורה שבעל פה, ומהפירושים שהתווספו להן ע"י גדולי חכמי ישראל במשך הדורות, יצרו חגים וטקסים, שעם ישראל בפזורה קיים כלשונם, אך נשאר עוד מקום ליוזמה של עדה זו או אחרת להרבות בשמחה, ולהוסיף לה צבע מקומי.

נוצר לפעמים אירוע חשוב, שקרה בקהילה מסוימת, שהחליטה להפוך אותו ולהיזכר בו כל שנה מחדש. הוא הופך למנהג שקהילה זו הוסיפה למחזור השנתי שלה, לפעמים אפילו בחוסר רצון של המנהיגות הדתית. למען שלום הבית של הקהילה, המנהיגות אף קיבלה את הכלל העממי שקבע: **"אל מנהג יאגלב א-דין"** כלומר: **שהמנהג מנצח את ההלכה**. (י במות, ירושלים 12)

לפעמים היו מנהגים שאומצו, ע"י משפחה או שבט מסוים בנדודיו.

היה גם קיים מנהג שאפשר, במקרה של אובדן ראש המשפחה, לשארים, לחרוג ממנהגי השבט לבטל כרצונם חלק מהם,

נפל בחלקי לחיות בדרום תוניסיה (גאבס) את ילדותי (11 שנה) ועוד כ-10 שנות ההתבגרות, בצפון, ברובע היהודי של עיר הבירה, תוניס. הרבה דברים היו שונים בכל אחד מהמקומות: המבטא, הביגוד ואף מספר מילים. לילד קטן שרצה להתקבל בין בני גילו הייתה חובה להתאים את עצמו מהר למקום.

מאז שהתחלתי לכתוב מאמרים ברשת, שמתי לב שלא היו הרבה כותבים שבאו משני המקומות שבהם חייתי בתוניסיה, זה עודד אותי לאזן מעט את המצב. וברוב המאמרים שלי ניסיתי לתת ביטוי לחיי הקהילות של שני המקומות.